

Bjørn Aksdal & Elisabeth Kværne: *Langeleiken – heile Noregs instrument*. Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning/Novus forlag, 2021.

Gunnar Ternhag

Folkmusikens traditionella instrument kan nästan ingen undgå. Också den som aldrig lyssnar på folkmusik, möter instrumenten vid nationella samlingar, i medier som nationella symboler, på frimärken och andra laddade sammanhang. Instrumenten är ofta mer synliga än hörbara – eller rättare sagt är det paradoxalt nog viktigare att de syns än att de hörs.

Till synligheten bidrar också bokutgåvor. Langleiken har nu fått sin egen slutgiltiga bok, så ambitiös och så omfattande att ingen på minst en mansålder kommer att ge ut något liknande. En i flera avseenden tung bok – i det närmaste två kilo på vågen! Författarna torde vara de allra lämpligaste: Bjørn Aksdal som är Norges främsta kännare av folkmusikens instrumentarium och Elisabeth Kværne som är en ledande utövare på instrumentet, därtill folkmusikarkivarie vid Valdresmuseet.

Boken har en förhistoria som bör nämnas. På 1990-talet ledde Bjørn Aksdal det så kallade hardingfeleprosjektet som innebar ett systematiskt inventerings- och registreringsarbete vilket också sträckte sig utanför Norges gränser. Resultatet av denna organologiska forskning redovisade han i boken *Hardingfela – felemakerne og instrumentets utvikling* (2009) och i ett antal artiklar i inhemska och utländska tidskrifter. Metodiken från detta projekt har tillämpats på langeleiken. Aksdal och Kværne har således spårat langeleikar i museer och i privat ägo, inom och utom landet. De har mätt och registrerat dem, dessutom fotograferat dem ur alla upptänkliga vinklar. Sammanlagt har författarparet mätt, fotograferat och registrerat 306 instrument som således utgör den grund på vilken boken är byggd. Denna korpus av påträffade instrument förtecknas för övrigt i en avslutande bilaga.

Organologin är starkt förknippad med den instrumentsystematik som i början av 1900-talet skapades av tyskarna Erich von Hornbostel och Curt

Sachs. Denna systematik skymtar bara i den aktuella boken, men är ändå indirekt närvarande i den tydligt systematiska dispositionen.

Efter ett inledande kapitel om idéerna bakom boken följer ett kapitel om hur en langeleik ska definieras – folkliga musikinstrument har aldrig enhetliga former. Därefter sker en genomgång av den existerande litteraturen om instrumentet, varpå följer ett kapitel om de äldre langeleikarna. (Författarna delar in instrumentkorpusen i äldre och nyare instrument.) Nyare langeleikar behandlas därefter i ett eget kapitel under den talande rubriken ”Serieproduksjon og historiske kopior”. Langeleiken som folkkonst får ett kapitel, liksom de speltekniker som är knutna till instrumentet.

Kapitel nio beskriver langeleikens plats i samhället. Följande kapitel rör något säreget, nämligen de ”dansedokker” som kan ställas upp framför instrumentet och vars rörelser genom en tråd styrs av spelarens högerhand. Langeleiken i dagens (norska) folkmusik behandlas i ett följande kapitel, varefter den beskrivande texten avslutas med ett kapitel om besläktade instrument i andra länder – där den amerikanska dulcimern är mest känd. Bokens sista kapitel är egentligen en exkurs: en typologi över greppbrädes-cittrornas former. (Här går organologins förkärlek för instrumentsystematik i dagen.) En generös sammanfattning på engelska följer därefter.

Tyvärr saknar boken register, vilket känns märkligt med tanke på de många person- och ortnamn som förekommer på sidorna.

Till bokens förtjänster hör inte minst de slösande rika illustrationerna, återgivna på bästa tryckpapperet. För den som älskar att fördjupa sig i instrumentdetaljer finns här mycket att hämta. Stämskruvar i närbild, karvsnitt i hög upplösning, dekorelement efter dekorelement. Samspelet mellan text och bild är föredömligt.

Det kan inte finnas mycket om langeleikens historia som gått författarna förbi. Till synes alla omnämmanden, alla belägg, allt känt om instrumentet har hamnat på boksidorna. Nackdelen med detta fullständighetstänkande är att läsare med ljumt intresse kan drunkna i den enorma textmängden.

Boken är alltså historiskt inriktad. Instrumentets moderna historia behandlas dock lika utförligt som langeleiken i äldre tider. Här kan vi läsa om hur eldsjälar tagit upp tillverkning och spel, och många gånger dessutom

lärt ut sina kunskaper i skolor och på kurser. Folkmusikens organisationer på lokal, regional och nationell nivå har också haft betydelse för instrumentets förekomst. Samma har turismen på vissa orter som givit spel- och synlighetstillfällen. Till instrumentets moderna historia hör också uppbyggnaden av en egen infrastruktur: förening för utövare och byggare, särskilda stämmor, särskild klass i kappleikar, hemsidor, webforum och så vidare. På denna punkt liknar langeleikens samtida utveckling det som hänt med många andra folkmusikinstrument.

Om boken myllrar av faktauppgifter, är det glesare mellan övergripande resonemang och slutsatser. Låt mig komma med en iakttagelse: langeleiken är påfallande lite förändrad under sin moderna epok – detta i jämförelse med dulcimern och till exempel nyckelharpan. Båda de senare instrumenten har på några decennier utvecklats till oöverblickbara instrumentfamiljer. Några få försök att tänka nytt kring både konstruktion och funktion (se kapitel 6) förhindrar inte intrycket av langeleikens enhetlighet. Det verkar som om langeleiken är kringgårdad av starka föreställningar om vad som definierar instrumentet och i vilka musikaliska sammanhang det hör hemma. Uppfattningar av det slaget hämmar de vildhjärnor som annars skulle bryta sig ut ur sådana burar. Det borde annars ligga nära till hands att utveckla instrumentet mot en genremässigt bredare användning och mot en bättre anpassning till dagens studio- och PA-teknologi.

När jag snart satt punkt för min anmälan, kommer att jag kila in boken om langeleiken i min bokhylla. Där kommer den under många år vara ett användbart referensverk vad gäller både text och illustrationer. Det är inte utan att den digra boken liknar ett monument.